

Vita Poštuvan

PSIHOLOŠKA ETIKA V SUPERVIZIJI

Prvi etični kodeksi v psihologiji so se razvili po drugi svetovni vojni. Bili so odgovor na povojni čas in psihologi so z njimi želeli poudariti principe in standarde etičnega delovanja, ki so pomembni za človeštvo in nudijo moralne temelje psihološke stroke (Sinclair, 2012). Ključne vrednote, ki jih standardi, smernice in pravila želijo zagotavljati, so delovanje za dobro javnosti, zagotavljanje kakovosti profesionalnega dela za uporabnike storitev ter informiranje javnosti o kompetencah psihologov, ki sledijo kodeksu. Smernice so pomembne tudi za ponotranjanje etičnih principov, medtem ko so pravila in sankcije nujne za vzpostavitev in ohranjanje etičnega reda (American Psychological Association, 1992).

Na etično delovanje poleg strokovnih in etičnih smernic, kodeksov in pravil vplivajo (i) psihologova osebna prepričanja, vrednote in stališča, (ii) okolje, v katerem deluje (ali gre za večjo oz. manjšo organizacijo s svojimi pravili ali samostojno dejavnost) in (iii) odnos s kolegi ali drugimi posvetovalnimi telesi in konzultacije s temi v primeru kompleksnih in težkih situacij in predvsem v primeru etičnih dilem (Pettifor, McCarron, Schoepp, Stark in Stewart, 2009). Nekatere študije nakazujejo, da je etično vedenje odvisno tudi od značilnosti klientov, s katerimi psiholog dela (Pomerantz in Pettibone, 2005).

Etične dileme v psihološkem delu

Etične dileme se pojavijo takrat, ko je psiholog postavljen v nejasno situacijo glede različnih vidikov etičnosti ravnanja, obstajajo konflikti etične narave med različnimi

vključenimi akterji ali ko so posamezni principi oz. vrednote etičnega delovanja med seboj v konfliktu (Behnke, 2005).

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so raziskovalci preučevali, katera področja dela najbolj skrbijo psihologe glede zagotavljanja etičnih standardov. Ugotovili, so, da so imeli najpogosteje skrbi na naslednjih področjih dela: zaupnost podatkov (18 %), nejasni, dvojni ali konfliktni odnosi (17 %), plačilo, načrt, okvir (angl. *setting*) in metode dela (14 %), akademske dileme ali trening (8 %) in forenzična psihologija (5 %) (Pope in Vetter, 1992).

Podobno so v nedavni študiji poročali portugalski šolski psihologi, da se več kot polovico primerov etičnih dilem oz. skrbi povezuje s področjem varovanja in zaupnosti podatkov (Mendes, Nascimento in Abreu-Lima, 2015). Zanimivo je, da ti deleži niso skladni z vsebinami pritožb, ki so proti psihologom vložene na odbore za etiko. Pritožbe so bolj pogoste na ravni kompetentno opravljenega dela oz. medsebojnih odnosov različnih vključenih akterjev. Razliko se da pojasniti z ozaveščenostjo: zaradi pozornosti, ki se namenja zavedanju pomena zaupnosti podatkov, psihologi redko kršijo ta princip.

Etika v superviziji

O etičnih principih v supervizorskem oz. mentorskem odnosu je napisanih kar nekaj smernic oz. priporočil. Najbolj aktualne so verjetno smernice Kanadskega psihološkega združenja (Pettifor idr., 2009) in Ameriškega psihološkega združenja (2014). Etične dileme v superviziji so navadno kompleksne in zato etičnih smernic ne vidimo kot enostavnega podajanja receptov za njihovo reševanje, temveč kot usmeritve, ki nas vodijo k najbolj intelektualno, moralno in osebno zrelim rešitvam. Smernice spodbujajo refleksijo našega vedenja.

Etične dileme v supervizijskem odnosu so kompleksne tudi zato, ker je etične principe težko aplicirati v vsakodnevni supervizijski praksi, kjer se prepletajo odnosi med supervizorjem, mentorirancem, klienti in organizacijami, hkrati pa tudi zato, ker se supervizijo preredko doživlja kot samostojno psihološko profesionalno aktivnost, ki zahteva specifične kompetence in etično zavest (Pettifor, McCarron, Schoepp, Start in Stewart, 2010). Nekateri avtorji poudarjajo tudi zgodovinsko in organizacijsko vpeljanost in vrednotenje supervizije, ki je v nekaterih usmeritvah psihologije integriran del izobraževanja, v drugih pa ne predstavlja tako zgodovinsko vpeljane prakse (Ögren in Boethius, 2014). Od teh vidikov je odvisna tudi pozornost, ki jo supervizor in mentoriranec namenita etiki.

Odgovornost za etično ravnanje v superviziji si supervizor in mentoriranec delita, saj je narava supervizije interaktivna. Obenem nosi supervizor večji del odgovornosti za supervizijo zaradi strukture dela, večje moči in znanja, ki ga ima. Zaradi tega supervizor zagotavlja primerno naravo medsebojnega odnosa, saj je mentoriranec

bolj ranljiv v primeru težav. Kljub temu morata za pozitivno učno izkušnjo supervizor in mentoriranec medsebojno skrbeti za dober odnos in razvoj kompetenc (Pettifor idr., 2009).

V superviziji supervizor in supervizant sledita etičnim principom, ki veljajo za psihološko stroko in so zapisani v kodeksih psihološke etike (glej npr. Društvo psihologov Slovenije, 2002). Etično vedenje v superviziji je odvisno od supervizorjev (Ögren in Boethius, 2014; Pettifor idr., 2009):

- Supervizor modelira etično vedenje in sprejemanje odločitev v skladu z etičnimi principi (in zakonodajo), s čimer spodbuja akulturacijo mentoriranca v strokovno etiko in integrira etične principe v vsakodnevno prakso. Pri implementaciji tega je dobro v superviziji reflektirati procese in eksplicitno nasloviti strokovne vrednote, ki so v ozadju supervizorjevega vedenja.
- Supervizor je primarno odgovoren za dobrobit klienta, njegova sekundarna odgovornost pa je na krepitvi kompetenc mentoriranca in njegova strokovna rast.
- Supervizorji so v vlogi vratarjev sistema, s čimer zagotavljajo, da v stroki delujejo le kompetentni strokovnjaki. Preprečiti morajo, da bi tisti, ki nimajo razvitih kompetenc ali nimajo zadostne etične zavesti, delovali v praksi. S tem se gradi integriteta poklica psihologa.
- Supervizorji zagotavljajo jasne informacije o pričakovanjih in strukturi supervizijskega procesa ter o metodah evalvacije, dokumentacije in drugih vidikov skupnega dela.
- Supervizor skrbi za natančno dokumentacijo o razvoju in napredku strokovnega razvoja mentoriranca.

V superviziji lahko pride do etično občutljivih situacij in etičnih dilem. Supervizor in mentoriranec reflektirata, kdo izmed udeleženih je v situaciji najbolj ranljiv: klient, mentoriranec, organizacija ali supervizor. Worthington, Tan in Poulin (2002) so povzeli nekaj etično občutljivih situacij, ki se nanašajo predvsem na vedenje mentoriranca in se pokažejo v superviziji:

- **Namensko zamolčanje pomembnih informacij** predstavlja eno izmed bolj pogostih etično občutljivih situacij v superviziji. Mentoriranci supervizorju zamolčijo informacije o napakah pri delu, osebne probleme, negativne reakcije do klientov, kontratransferne reakcije in spolno privlačnost do klientov. Te situacije ne predstavljajo nujno kršitev etičnih standardov, vendar je v kontekstu supervizije pomembno, da take situacije mentoriranec prepozna, sprejme in prizna težave, ter da jih lahko z refleksijo (in drugimi načini) primerno razrešuje v procesu supervizije. Predvsem je pomembno, da informacije in dileme odkrito razkrije v okviru supervizije, supervizor pa mu s svojimi kompetencami in odnosom pomaga pri razreševanju situacije. Kodeks psihološke etike predvideva, da naj bi psiholog za vzdrževanje svoje integritete deloval pravično in odkrito, s čimer impliciramo tak odnos tudi med mentorirancem in supervizorjem.

- **Slaba dokumentacija primerov** – tudi supervizijskih – lahko zmanjša zanesljivost in kredibilnost izvedenega dela. Zato je celovito, točno in redno beleženje primerov ključno za zaščito vseh deležnikov supervizije. Zavedanje pomena dokumentacije je pomembno tudi kot del etične zavesti v procesu supervizije.
- **Delovanje na neustreznem nivoju**, predvsem takrat ko mentoriranec izvaja delo, za katero ni usposobljen oz. nima kompetenc, predstavlja kršitev etičnih standardov. V okviru supervizije se lahko zgodi, da mentoriranec samostojno izvaja kakšno intervencijo, ne da bi bilo to dogovorjeno s supervizorjem, oz. mentoriranec namenoma presliči usmeritve supervizorja, ga zavaja glede svoje usposobljenosti ali ne poišče zadostne podpore pri učenju spretnosti. Prav tako se kršijo standardi etike, če se mentoriranec klientu ne predstavi na primeren način, torej kot psiholog začetnik z omejenimi kompetencami.
- Etični standardi se lahko kršijo tudi, če **mentoriranec ne naslovi osebnih dejavnikov, ki morebiti ovirajo kompetentno delo**. Za supervizijo je relevantno zavedanje, da bi mentoriranec lahko osebne dejavnike, ki ovirajo kompetentno delo, prikril zaradi strahu pred slabo evalvacijo supervizorja. V tem kontekstu mora biti supervizor pozoren na različne vidike potencialne diskriminacije oz. mora omogočati odprto držo in primerne okvire medsebojnega odnosa za razkrivanje občutljivih podatkov mentoriranca.
- **Neprimerni načini reševanja konfliktov**. Konflikti so neizbežen del odnosa med supervizorjem in mentorirancem in najpogosteje se nanašajo na razlike v teoretični orientaciji obeh, pričakovanjih o stilu supervizije ali osebnostnih preferencah. Če se konflikti ne razrešijo na primeren način, lahko to povzroča veliko stresa. Za mentoriranca konflikti pogosto pomenijo upad njegovih spretnosti, psihološko breme ali dvom. Konflikti povzročijo tudi odpor do sledenja navodilom supervizorja, mentorirančevo obrekovanje supervizorja oz. njegovo kršenje pravil. Nekateri mentoriranci poskušajo poiskati alternativen nasvet pri drugih kolegih, kar je lahko dobrodošlo, če pomaga pri nadaljnjem razvoju medsebojnega odnosa med supervizorjem in mentorirancem. Vendar lahko iskanje drugega mnenja povzroči celo več težav in ovir v odnosu s supervizorjem.
- **Nezadostna angažiranost v potrebnem profesionalnem razvoju**. V toku supervizije se pogosto predlaga branje literature ali sodelovanje na sestankih, delavnicah, seminarjih. Če mentoriranec ne dela v smeri pridobivanja zadostnih priložnosti za urjenje kompetenc, se to lahko razume kot etično sporno.

Najpogostejše kršitve etičnih principov v superviziji se nanašajo na mentorirančevo nezadostno razumevanje svojih omejitev v kompetencah, znanju in posledično pristojnostih. Supervizor mora pri razreševanju takih situacij sam prepoznati etične dileme, saj se večkrat znajde v vlogi osebe, ki hkrati začetnika podpira, uči, prav tako pa tudi ocenjuje in evalvira njegovo kompetentnost.

Težava kršitve etičnih principov (npr. zavajanje in nekompetentnost psihologa) je tudi v nezadostnosti supervizije v takih primerih. Namreč navkljub sprejetemu

prepričanju, da je neetično brez zadostnih kompetenc izvajati strokovno delo brez supervizije, obstajajo situacije, kjer se to ne prakticira. Med področji, kjer pogosto pozabljajo na supervizijo, je raziskovalno delo, in sicer tako z vidika strokovnega pristopa do udeležencev kot z vidika zadostnega poznavanja raziskovalnih metod, primernih za udeležence. Ta težava je lahko posledica neodgovornega dela mentorjev ali mentorirancev (Goodyear, Crego in Johnston, 1992).

Med etično sporne primere sodijo tudi situacije, kjer supervizija vsebinsko ni zadostna, je etično neustrezna oz. ne naslavlja mentorirančevih potreb. Največkrat v teh primerih supervizor nima zadostnih kompetenc superviziranja, nima ozaveščenih etičnih vrednot ali celo krši katerega od etičnih principov, npr. ne varuje podatkov, nima spoštljivega odnosa do mentoriranca, je v dvojnih odnosih, goljufa ali drugače zlorablja svoj položaj moči (Goodyear idr., 1992). Problematično pa je tudi, kadar organizacijski okvirji niso v skladu z etičnimi standardi in se pri supervizorju in mentorirancu razlikujejo.

Za zagotavljanje čim manjšega števila organizacijskih težav je poleg etičnih dilem ključno, da se v superviziji naslovi tudi pravne in zakonske vidike psihologovega dela. Med zakonsko regulirana področja psihološkega dela, ki jih je pomembno nasloviti, so (Brulc, 2015):

- vodenje dokumentacije (ki je lahko ločeno ali razpršeno),
- skrb za varovanje psiholoških podatkov kot občutljivih osebnih podatkov (med temi so predvsem podatki o psihološki obravnavi, anamneza, rezultati obravnave, rezultati testov, vključno s psihološkimi diagnozami in podobno),
- privolitev v posredovanje osebnih podatkov in posredovanje samo,
- seznanitev klientov z lastnimi osebnimi podatki.

Etična zavest in reševanje etičnih dilem

Socialne norme predstavljajo pravila pričakovanega oz. sprejetega načina vedenja, razmišljanja, čutenja in so vezane na družbeni kontekst. Psihološka etika je bolj specifična, saj je vezana na situacijo. Pravila obnašanja so v etiki manj jasna, čeprav so nekatere kršitve nedopustne (npr. mučenje). Zato je ključno, da v stroki gojimo etično zavest, torej da prepoznavamo etične vidike vsakodnevnega psihološkega dela. Za to je ključna refleksija predvsem tam, kjer je delo ustaljeno, rutinsko in se prenaša iz ene generacije na drugo brez večjih sprememb ali evalviranja. Na tak način se namreč ustvarjajo skupne etične norme, ki lahko vztrajajo dolgo časa. V tem smislu se lahko prenašajo pozitivni zgledi ali manj etično ustrezne prakse.

Kadar se psiholog znajde v etični dilemi, lahko poskusi ozaveščeno reševati svojo situacijo. Najpogosteje psihologi ob srečanju z etično dilemo vzamejo v obzir in premislek etične smernice, sprejmejo pomoč pri dilemi, se posvetujejo v okviru konzultacij, izvedejo samoizpraševanje ali poskušajo ozko ostati v okviru pravnih okvirjev

svojega ravnanja. Največkrat vidijo ovire za dobro reševanje etičnih dilem v političnih in institucionalnih okvirjih dela, pomanjkanju kompetenc za razreševanje etičnih dilem in drugih osebnih razlogih (Kolay Akfert, 2012). Posvetovanja s kolegi in zapisani etični standardi so pogosto videni kot najbolj pomemben vir v usmerjanju vedenja ob etičnih dilemah. Nacionalne zakone, rezultate raziskav ter lokalne etične komisije pa so v osemdesetih letih prejšnjega stoletja dojemali kot manj uporabne (Pope, Tabachnick in Keith-Spiegel, 1987).

Pri razreševanju etičnih dilem lahko psiholog sledi korakom reševanja etičnih dilem. Naslednji model je na podlagi empiričnih psiholoških študij predlagal Rest (1982):

1. **etična občutljivost** (psiholog pri svojem delu interpretira delovno situacijo ali delo kot takšno, da lahko posredno ali neposredno negativno vpliva na klienta),
2. razmišljanje in formuliranje moralno **idealnega poteka** reagiranja z integracijo različnih vidikov situacije,
3. **motiviranje** za etično reagiranje, ki kaže na odločitev o tem, kaj bo psiholog v situaciji naredil, in
4. **implementacija načrta**, ki vsebuje zaporedje konkretnih korakov pri doseganju cilja.

Vsekakor se v vsakdanjem strokovnem delu psihologa kaže razlika med deontološkimi etičnimi principi, ki so navadno zelo abstraktni in zato univerzalni, ter med bolj situacijsko specifičnimi etičnimi vrtilinami, ki morajo biti občutljive na različne kontekste in osebnosti (Korkut, 2010). Supervizor z mentorirancem v procesu supervizije reflektira abstraktne principe in konkretne vrtiline v posameznih situacijah oz. ob etičnih dilemah. Dobrodošlo je, da zavoljo optimalnih strokovnih korakov sledita korakom etičnega reševanja dilem, saj s tem optimizirata proces njihovega razreševanja.

Verjetno bi lahko tudi pri etičnih dilemah, ki izhajajo iz medosebnih odnosov med supervizorjem in mentorirancem, uporabili usmeritve, ki sicer veljajo za aplikacijo etičnih principov v praksi. Francis (2009) tako pravi, da morajo pri delu psihologi:

- preprečevati škodo,
- ohranjati spoštovanje dostojanstva vseh ljudi,
- biti odprti in iskreni, razen v izjemnih primerih, ko sta zasebnost in molk jasna etična imperativa,
- vesti se tako, da se ohranja enakovrednost odnosov.

Zaključek

Spodbudno je, da se etično primerne vedenja da naučiti in spreminjati v času (Tubbs in Pomerantz, 2001). Dober supervizorski vzor in splošna strokovna naravnost sta pomembna za prenos etične zavesti na mlajše generacije.